

Història de la quadribarrada (I)

JOSEP M. ALENTÀ

Catalunya té el seu estendard en la bandera dels quatre pals vermells sobre fons daurat. L'origen de la bandera catalana es remunta a l'època medieval, i al seu voltant hi ha diverses llegendes que n'expliquen el naixement i l'evolució.

Les banderes i els escuts

Originàriament, les banderes eren ensenyes d'ús militar per a servir de referència als combatents del mateix exercit davant l'enemic. En general constituïa la plasmació, en un tros de roba quadrangular, de l'escut, un element també militar d'ordre defensiu. Aquesta dependència de la bandera amb relació a l'escut explica la pluralitat de tots dos en les hosts medievals del mateix sobirà i els exèrcits mercenaris del mateix rei en els primers segles de l'edat moderna.

La bandera dels quatre pals o barres vermelles damunt un fons daurat és la versió en drap de l'escut familiar i dinàstic dels comtes de Barcelona, que passà als comtes reis de la Corona d'Aragó i es va anar territorialitzant fins a esdevenir l'emblema de Catalunya, del Regne de València, del de Mallorca i del de Sicília; en aquest darrer cas, amb la particularitat d'una divisió en quatre triangles separats amb una ics, amb dues àguiles negres als dos costats, a esquerra i a dreta.

La bandera catalana, la més antiga

L'heràldica comença a Europa en el segle XII, no abans, i l'escut de les quatre barres, juntament amb la bandera danesa, és dels més antics encara vigents:

La bandera espanyola prové d'un decret de Carles III de l'any 1785 com a ensenya únicament de la marina de guerra, i no va ser fins a 1843 que passà també a ser emprada per l'exèrcit de terra.

La bandera britànica de la Union Jack (la creu de sant Andreu en aspa de l'emblema escocès, sumada a la creu de sant Jordi, l'emblema anglès) data, en l'actual disseny, de 1801.

La bandera francesa tricolor esdevingué insígnia nacional a partir de la Revolució Francesa de 1789.

La bandera italiana nasqué en 1797 com a insígnia de la República cisalpina.

La bandera catalana té l'origen en el segle XII

Fins ara, la mostra més antiga que s'ha trobat de l'emblema del llinatge comtal de Barcelona és en el segell del comte Ramon Berenguer IV. El segell figura en un document de l'any 1150, el qual, per matrimoni amb Peronella d'Aragó, havia establert la unió dinàstica entre el comtat de Barcelona i el regne d'Aragó en 1137, una unió amb la qual Aragó s'escapava de l'absorció per Castella. Va ser aquest

el regnat durant el qual Catalunya assolí els límits actuals. El segell de l'any 1150 mostra la figura eqüestre del comte amb les quatre barres a l'escut i a les gualdrapes del cavall. Ara bé, en aquells temps aquest escut era un senyal familiar del casal de Barcelona, no un símbol nacional. Totes les teories sobre l'origen d'aquest escut resulten molt difícils de provar. L'ensenya oriflama era molt prestigiosa a Occident per haver estat el guió personal de Carlemany en una època encara pre-heràldica

Durant el segle XIV, les ciutats i les viles que depenien directament del rei comte, i no d'un senyor jurisdiccional seglar o eclesiàstic, adoptaren amb orgull l'escut del Casal de Barcelona, i d'aquesta manera el símbol anà passant de dinàstic a territorial i, per tant, es convertí en l'emblema del Principat de Catalunya.

Així figuren en els escuts de les banderes dels regnes d'Aragó, de Mallorca i de València; de Sardènia i de Sicília; de Provença i de Foix; del Bearn i el Gavaldà, i campegen en l'escut de l'Orde de la Mercè, fundat per Jaume I el Conqueridor.

A partir del rei Pere III el Cerimoniós —que és qui fixa en quatre el nombre de pals— apareix també a l'escut la corona com a símbol de reialesa, i és que Catalunya, si bé no era reialme de fet —els regnes de la Corona d'Aragó eren Aragó, València, Mallorca, Sicília i Sardènia—, ja que el títol català era el de comte de Barcelona, sí que en l'època el sobirà era considerat de dret com a tal, i no pas un simple comte local, i, de fet, trobem que en les Corts Catalanes el terç que representava el sobirà —els altres eren el nobiliari i l'eclesiàstic— era anomenat terç reial, no pas comtal; i les drassanes, on es construïen els vaixells de la Corona, eren conegudes com drassanes reials.

L'autor de la llegenda

L'autor de la popular llegenda de les quatre barres de sang va ser l'historiador valencià Pere Anton Beuter, en la segona part de la seva *Història de València*, publicada en 1550-1551. Sembla que Pere Anton adapta una llegenda —escrita per Hernán Mexía en el llibre *Nobiliario vero* en 1492— que feia referència a Fernando Muñoz de Témez, cavaller del rei Ferran III durant la conquesta de Còrdova l'any 1236: el rei mullà tres dits en la ferida del cavaller i es diu que aquest seria l'origen de l'escut de la família Fernández de Còrdova.

Segons la llegenda de Pere Anton, el primer comte hereditari del bloc de comtats de Barcelona, Ausona i Girona, juntament amb els d'Urgell i la Cerdanya, Guifre el Pelós, va rebre el seu emblema de l'emperador Carles (Lluís el Pietós, segons Beuter) quan aquest posà els quatre dits en la

ferida ensangonada del comte Guifre i traçà les quatre barres damunt l'escut daurat, que no tenia blasó. Així l'emperador volia premiar el valor de Guifre en el combat contra els enemics, que en versions posteriors eren els normands.

L'any 1839 el poeta Rubió i Ors rellançà la llegenda en forma de romanç, que passà per mitjà de Piferrer i de Balaguer a Jacint Verdaguer en un famós poema seu sobre el tema en 1880.

Al costat dels quatre pals trobem, des d'antic, la creu de sant Jordi sobre fons blanc. El culte a sant Jordi, patró de la cavalleria i després patró de Catalunya a partir de 1456, procedia d'Orient arran de les croades. La creu de sant Jordi, compartida per la república de Gènova i el regne d'Anglaterra, era el penó de la host vernal de Barcelona. Per això, l'escut de Barcelona, que apareix juntament amb el de les quatre barres en el primer mapa de Catalunya de 1603 —el de Johannes Baptista Vrints—, acabà essent una composició en quatre quarts de l'escut comtal i de la creu de sant Jordi, la bandera també de la Diputació del General o Generalitat, és a dir, la comissió permanent de les Corts catalanes, que durant la segona meitat del segle xv s'enfrontà amb el rei Joan II, pare de Ferran el Catòlic, en guerra civil.

La bandera de santa Eulàlia, patrona de Barcelona, era la de la Coronela, la milícia defensiva i eventual, formada pels menestrals i artistes (els professionals liberals) dels gremis de la ciutat. La dirigia el conseller en cap de Barcelona des de l'any 1544. La bandera de santa Eulàlia va ser prohibida al mateix temps que la Coronela en 1714.

Els comtes de Barcelona van adoptar, a partir de Pere el Gran —el primer exemple és de 1281— i fins a Ferran el Catòlic, la creu dita d'Alcoraz, com a butlla de plom per als diplomes i com a escut d'Aragó amb un cap de sarraí a cada quarter. Aquest escut era territorial, des del primer moment, com a escut del regne d'Aragó. Però l'escut català, convertit en el de tota la Corona d'Aragó, passà a l'escut dels Reis Catòlics i, a continuació, a l'escut dels reis de la Casa d'Àustria, i, finalment, als de la Casa de Borbó.

La bandera que des del temps de Carles V utilitzaren les tropes multinacionals de la Monarquia Hispànica va ser la creu aspada de Borgonya sobre fons blanc, com també la mateixa bandera blanca amb el complicat escut reial on s'acumulaven les armes de Castella i Lleó, procedents del segle XIII, amb les barres catalano-aragoneses, les cadenes de Navarra, la magrana de Granada, l'escut del regne de Sicília i alguns altres escuts més, símbols dels altres països que a Europa depenien del rei d'Espanya.

La bandera blanca amb la creu aspada de Borgonya seria més tard adoptada pels carlins en l'edat contemporània.

Mentrestant, la Generalitat de Catalunya continuava tenint com a bandera pròpia la de les quatre barres. Després de la guerra de Separació (1640-1652), de la qual Catalunya salvà deteriorades les institucions, tot i que perdé el Rosselló, el Conflent, el Vallespir i una part de la Cerdanya, la Cort de Madrid considerava que les quatre barres eren un símbol polític indesitjable. La Monarquia intentava que la Generalitat substituís la quadribarrada per una altra ensenya amb arguments que confirmen la seva popularitat, com ara que la

Balcó principal del Palau de la Generalitat de Catalunya (Barcelona)
FOTO: R. PUIG COROMINES

insígnia era «tan vulgar que la usaven qualsevols jurats de les viles y llocs de Catalunya». La raó era que les quatre barres «estaven introduïdes y en la comuna estimació de la Província y reconegudas per molt pròpies de sa representació». Aquest és un testimoni del fet que les ciutats i viles de domini reial feia temps que havien adoptat a tot Catalunya l'antic escut dels comtes de Barcelona i el tenien per un símbol de prestigi i d'identitat col·lectiva.

Si bé les quatre barres continuaren dins l'escut solemne dels Borbons després de la desfeta i de l'ocupació militar de tota l'antiga Corona d'Aragó en 1714, cal tenir present que se'n dissenyà un escut simplificat que contenia només un castell i un lleó, les armes de Castella, i aquest va ser l'escut adoptat en la bandera bicolor que Carles III decidí assignar a l'armada. El tercer dels reis espanyols de la Casa de Borbó va escollir aquesta bandera entre els dotze models que li van presentar. Molts hi han volgut veure els colors de les armes catalano-aragoneses, però no hi ha cap prova que aquesta fos la intenció del monarca. La bandera que va ser escollida alhora per a la marina mercant i que es mantindria durant tot el segle XIX (de franges groga i vermella, groga i vermella) tenia més similitud amb la catalana, però tampoc no s'ha documentat que aquesta fos la intenció que hom tenia quan adoptà el disseny. La bandera de la marina mercant no mostrava cap escut, a diferència de la de la marina de guerra, amb les armes de Castella i Lleó exclusivament. ◆